

IZ NAJSTARIJE POVIJESTI SRBA U PODRAVINI**FROM EARLIEST HISTORY OF SERBS IN PODRAVINA****Hrvoje PETRIĆ**

Odsjek za povijest,
 Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
 Ivana Lučića 3, 10000 Zagrebu
 hrvoje.petric@ffzg.hr

Received / Priljeno: 12. 11. 2016.

Accepted / Prihvaćeno: 11. 12. 2016.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC:

314.742(497.5-3Podravina=163.41)“14/15”(091)

94(497.5=163.41)“14/15”

SAŽETAK

U ovom tekstu autor na temelju neobjavljenih i objavljenih izvora te literature razmatra procese najstarijih srpskih naseljavanja u Podravini, koja su započela u prvoj polovici 15. stoljeća. Čini se da su ti doseljenici ostavili traga u govoru područja (novoštokavština) koje su naselili, a sjećanja na njihovo doseljavanje predstavljaju prezimena koja postoje do danas. U nastavku rada obrađeno je doseljavanje srpskog stanovništva u 16. stoljeću. Dio informacija odnosi se i na najstariju povijest manastira Lepavina.

Ključne riječi: Katarina (Kantakuzina) Branković, povijest Srba, manastir Lepavina, Vojna krajina
Key words: Katarina (Kantakuzina) Branković, history of the Serbs, monastery Lepavina, Military Frontier

O najstarijim naseljavanjima srpskog stanovništva na prostore Podravine i susjednih regija pisalo je više autora, a zapaženije priloge su napisali Herman Ignaz Bidermann, Radoslav Grujić, Aleksa Ivić, Dušan Kašić, Nada Klaić, Fedor Močanin, Drago Rokсандić i drugi. Cilj ovoga rada je pokušati kritički vrednovati trenutne spoznaje o najstarijoj povijesti Srba u Podravini.

Izgleda da je pravoslavnih stanovnika (Rašana)¹ na području Kraljevine Slavonije bilo već u 15. stoljeću,² dok neki historičari, poput Radoslava Grujića, pretpostavljaju da ih je bilo i ranije, iako o tome ima vrlo malo pouzdanih podataka na koje se može osloniti i tu je problematiku nužno istražiti u budućim radovima medievista. Grujić piše kako »nema sumnje, da su bar pojedine porodice naše, naročito iz Bosne, sklanjale se i stalno nastanjivale po staroj gornjoj Slavoniji, a današnjoj severnoj Hrvatskoj. Tih slučajeva moglo je još više biti oko polovine XII. veka, kada je u Ugarskoj i Hrvatskoj vladala Srпки-

¹ Vjekoslav Klaić je zapisao o srpskim doseljavanjima na prostor hrvatskih zemalja krajem srednjega i početkom novoga vijeka: »Turska najezda na Srbiju, Bosnu i Humsku zemlju (Hercegovinu) bila je povodom da se narod iz tih zemalja stao seliti u tada još zaštićeno Hrvatsko Kraljevstvo. Otkad je srpski despot Đurađ Branković ustupio kralju Sigismundu godine 1427. Mačvu s gradovima Beogradom i Golubcem, počelo se sve više Srba po Ugarskoj i istočnoj Slavoniji, a osobito po Srijemu. Ta je seoba Srba ili Rašana (Rasciani) postala još življa kad su Turci nakon pada Smedereva Srbiju pretvorili u turski pašaluk (1459). Pad Bosne (1463) i Hercegovine (1482) bijaše povodom da je hrvatski narod iz tih zemalja stao grnuti u Hrvatsku i Dalmaciju, pače i u Slavoniju. Bjegunci iz Srbije, Bosne i Hercegovine, koji su se pred turskom silom zaklanjali u slobodne hrvatske zemlje, zvali su se u ono doba pribjezi (prybeg, pribeg, prebeg). U drugoj polovici XV stoljeća i prvoj četvrti šesnaestoga bilo je već mnogo pribjega na teritoriju Hrvatskoga Kraljevstva. Među njima bio je i srpski despot Vuk Grgurović (Zmaj ognjeni Vuk), zatim jedan ogranak hercega sv. Save iz Hercegovine, humski knezovi Vlatkovići, a s njima sila puka.« V. Klaić, Povijest Hrvata, knj. 5, Zagreb 1988., str. 29-30.

² Slavko Gavrilović smatra da su se manje skupine Srba kao »plemičko-banderijalne vojske« pojavile u Hrvatskoj i Slavoniji već u 15. stoljeću. Usp. S. Gavrilović, Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV-XIX vek), Beograd 1993., str. 20.

nja kraljica Jelena, ćerka raškog župana Uroša. Njen brat Beloš bio je tada palatin ugarski i dugo vremena ban slavonski; pa je lako moguće da su oni u pojedine gradove svoje doveli i srpsku vojničku posadu, - koja je tu stalno ostala sa svojim porodicama, - kao i što su to docnije učinili kralj Vladislav i ban Ulrih Ciljski, zet srpskog despota Đorđa Brankovića-Smederevca. Pa zato možda, već u 13. i 14. v., nalazimo među hrvatskom i slavonskom vlastelom priličan broj i takovih, čija se prezimena sa svojim srpskim oblikom jasno ističu među ostalima. A taj broj, s prodiranjem Turaka u naše zemlje, bivao je stalno sve veći, te već krajem 14. v. i u početku 15. sretamo oko Zagreba i Križevaca, a naročito u Turopolju, među vlastelom i odličnim ljudima, i: Reliće, Radenkoviće, Radoslaviće, Staničiće, Staniloviće, Pravdiće, Grdake, Jagniče i dr.«³

»Srpske seobe ka zapadu počele su ubrzo posle Maričke (1371) i Kosovske bitke (1389), zatim posle pada Srpske despotovine (1459), i konačno 1690. godine pod patrijarhom srpskim Arsenijem Trećim Crnojevićem (Čarnojević). Neprekidna migracija srpskog življa trajala je skoro četiri i po veka i delom je okončana 1737. godine Drugom seobom Srba pod patrijarhom Arsenijem Četvrtim Jovanovićem Šakabentom. Deo tog srpskog življa egzodusne sudbine, našao je novo stanište na prostorima Srema i Slavonije, odnosno Ugarske. Posle pada Despotovine (1459), unuci Đurđa Brankovića dobili su od ugarskog kralja titulu despota: najpre despot Vuk (do 1485), zatim Đorđe (do 1496), pa despot Jovan (do 10. decembra 1502). Ovi despoti iz roda Brankovića imali su velikog uticaja oko naseljavanja Srba iz porobljene Despotovine na prostore Srema i Slavonije. Prema svedočenju kralja Matije Korvina od 12. januara 1483, za četiri godine (1479-1483), 'preselilo se u njegovu zemlju oko 200.000 Srba'. Kako tada u tim krajevima nije postojala organizovana Srpska pravoslavna crkva, najveći broj doseljenih Srba ubrzo je prihvatio rimokatoličku veru i etnički se sjedinio sa starosedecima.«⁴

Kao svjedok u jednom sporu se 1400. spominje vojvoda Vukmir od Usore na kojega je upozorio Rade Milosavljević, na žalost, ne navodeći izvor toga podatka. Isti autor spominje tijekom 15. stoljeća i suce u Koprivnici te Kamengradu od koji su neki, po njemu, imali »srpska imena (Radoslav 1423, Grgur 1424, Đorđe Stojanić 1441, Toma Bradadžić 1453, Petar Prusac 1457. i 1467. (...))«.⁵ Milosavljević se poziva na pregled sudaca Koprivnice i kamengradskog podgrađa koji je objavio Leander Brozović, no pri tome je izmijenio neke Brozovićeve podatke. Zbog toga ponavljam Brozovićev popis: »1423. – Radoslav iudex de Kaproncha«, »1424. – Grgur villicus de sub castro Kuwar«, »1441. – Georgius Ztoianich dictus, iudex de sub castro Kuwar«, »1453. – Thomas Bradachicz iudex de Kaproncza«, »1457. – Petrus dictus Prwsak iudex de sub castro Kuwar«, »1466. – Petrus Prwsak iudex de Sobkywar.«⁶ Na osnovu popisa ovih imena (i prezimena), od kojih je većina zapisana u latiniziranom obliku, vrlo je teško ili gotovo nemoguće odrediti etničku ili vjersku pripadnost popisanih dužnosnika Koprivnice i kamengradskog podgrađa u 15. stoljeću. Bez dodatnih istraživanja svake od spomenutih osoba, o kojima gotovo da i nema sačuvanih podrobnijih podataka, nemoguće je prihvatiti ranije iznijeti stav Rade Milosavljevića o njihovim srpskim imenima.⁷

³ R. Grujić, Najstarija srpska naselja po severnoj Hrvatskoj (do 1597. god.), Glasnik Srpskog geografskog društva, god. 1, br. 2, Beograd 1912. str. 155-156.

⁴ O nazočnosti Srba u Slavoniji u prvoj polovici 15. stoljeća govori podatak po kojem »papa Eugen Četvrti šalje 1438. godine u Slavoniju Jakova de Marčija, inkvizitora Rimske stolice da progoni Srbe 'šizmatike', ili da ih preobrati u rimokatoličku veru«. S. Mileusnić, Srbi u Slavoniji u predturskom periodu, u: Varaždinski apostol, Beograd-Zagreb 2004., str. 8.

⁵ R. Milosavljević, Srpska hronologija Varaždinskog generalata, Jagodina 2007., str. 17.

⁶ L. Brozović, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978., str. 42.

⁷ Milosavljević spominje, po njemu, srpska imena koprivničkih gradskih sudaca i u 16. te 17. stoljeću – »Jovan 1559, Antonije 1559, Mihajlo 1600. Dimitrije vojvoda 1614, Jovan Damjanović 1687, Mihajlo Grubačević 1695. itd.« pozivajući se na Brozovića koji je objavio isključivo latinizirana imena »Joannes«, 1559. »Antonius Mykws«, 1600. »Michael Gornichich«, 1613., a ne kako Milosavljević spominje 1614., »Demetrius«, 1687. – »Damyonovich Joannes« i 1695. – »Grubachevich Mihal«. Na osnovi imena i prezimena je gotovo nemoguće utvrditi etničku pripadnost većine spomenutih sudaca, već bi za svakoga od njih trebalo provesti zasebno istraživanje na osnovu dodatnih izvora koji govore o njihovom podrijetlu i životu. L. Brozović, Građa za povijest Koprivnice, str. 43.

Na prostor Križevačke županije su prvi poznati srpskopравoslavni stanovnici doselili radi vojne službe u posadi Ulricha II. Celjskog (1406.-1456., ban čitave Slavonije od 1445.), koji se 1434. oženio Kantakuzinom (oko 1417.-između 1490. i 1492.)⁸, kćeri srpskog despota Đurđa Brankovića⁹, koja je najvjerojatnije po vjenčanju dobila ime Katarina kako ju naziva većina izvora zapadne provenijencije. Kao što je bio tadašnji običaj ona je sa sobom povela pratnju, u kojoj su uz dvorjana bili i pravoslavni svećenici.¹⁰ Iz vremena Katarininog života na posjedima Celjskih sačuvala se jedna rukopisna knjiga koji ima 282 stranice. Najvjerojatnije je netko od pravoslavnih monaha (a možda i više njih) koje je grofica povela sa sobom iz Srbije, 1453. na 1454. godinu prepisao tu bogoslužnu knjigu poznatu pod nazivom Varaždinski Apostol (Praksapostol). To je najstarija, dosada poznata, srpska rukopisna knjiga pisana ćirilicom na tlu hrvatskih zemalja.¹¹

Nada Klaić je spomenula falsificiranu ispravu kralja Ladislava iz 1457. upućenu tobože slavonskom banu Janu Vitovcu sa zapovijedi da štiti turopoljske plemiće od »pojedinih Rašana u našim utvrdama Medvedgradu, Rakovcu, oba Kalnika i Koprivnici«. Po Nadi Klaić »premda je ova isprava vrlo nespretna falsifikat, vjerno je ogledalo svog vremena«, a ista autorica o pravoslavnoj vjeri Katarine i njezinih službenika kaže slijedeće »upada u oči da se sami građani ipak ne usuđuju dotaknuti pitanje vjeroispovijesti bilo kneginje Katarine Branković, bilo njezinih službenika »Rašana«. Razni mogu biti razlozi takvom postupku. Prije svega morali bismo biti sigurni da je kneginja zaista zadržala oko sebe svoje pravoslavne svećenike.«¹² Na drugome mjestu Nada Klaić piše: »v graški pritožbi iz leta 1458 je ohranjen dragocen podatak o kneginji Katarini i njenem duhovnom očetu! Podatak pobija običajno in netočno trditev tako sodobnikov (Piccolomini) kot zgodovinopisja, češ da je kneginja tudi po poroki s knezom Ulrikom obdržala svoje pravoslavne duhovnike. Njen svetovalec v tem času, verjetno pa tudi prej, je namreč bil varaždinski arhidiakon Sigismund. Bil je kaplan gospe kneginje (capellanus domine comitisse).«¹³ No, prema dijelu historiografije i Celjskoj kronici može se smatrati da je Katarina ostala živjeti u pravoslavnoj vjeri.¹⁴

Drago Roksandić također govori o postojanju Srba (Rašana) na ovom području u 15. stoljeću: »Srbi nisu rijetki ni u posadnim službama u mnoštvu slučajeva u toku 15. stoljeća. Posljednjih godina Nada Klaić i Fedor Močanin pridonose spoznajama u vezi sa Srbima u gradskim posadama Medvedgrada, Rakovca, oba Kalnika i Koprivnice u doba prije i poslije smrti Ulricha II. Celjskog 1456. godine.«¹⁵

Već u prvim desetljećima 16. stoljeća su se na granicama ugroženih habsburških zemalja pojavili Srbi kao bjegunci s osmanskog teritorija.¹⁶ Prema Nadi Klaić oni su se u novim zemljama mogli naseliti jedino kao kolonisti. Oni se u izvorima nazivaju prebjezi, uskorci, Rašani, Srbi i Vlasi. Nada Klaić smatra da njihova različita imena »ne odaju njihovo podrijetlo, i štaviše, imena nisu uvijek pouzdana kao kriterij za ocjenjivanje, odnosno određivanje njihova zanimanja ili staleške pripadnosti. Stoga je potrebno proces naseljavanja prebjega ili vlahi, ukoliko je to moguće, rješavati pojedinačno, bez uopćavanja koje

⁸ Đ. S. Radojičić, Katarina-Katakuzina, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 2 (Bje-Crn), Zagreb 1984., str. 405. Ona je Goričkom grofu Leonardu pisala na srpsko jeziku.

⁹ M. Spremić, Despot Đurađ Branković i njegovo doba, Beograd 1994.

¹⁰ B. Ferjančić, Vizantinci u Srijbi, Zbornik radova Vizantološkog instituta, sv. 26, Beograd 1987., str. 185-187; P. Puzović, Janko Hunjadi i Celjski grofovi, Teološki pogledi, sv. 1-2, Beograd 1989., str. 93-102.

¹¹ J. Redžep, Katarina Kantakuzina (povodom jednog zapisa iz Praksapostola, pisanog 1454. god.), Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. 9, Novi Sad 1966., str. 157, 160-161.

¹² N. Klaić, Medvedgrad i njegovi gospodari, Zagrebu 1987., str. 150.

¹³ N. Klaić, Zadnji knezi Celjski v deželah sv. krone, Celje 1982., str. 78.

¹⁴ Kronika grofov Celjskih (prevedel in z opombami opremil Ludovik Modest Golia), Maribor 1972., str. 31.; I. Voje, Slovenica Balcanica. Zgodovinske študije, Ljubljana 2005., str. 45.

¹⁵ D. Roksandić, Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana, str. 10.

¹⁶ Slavko Gavrilović o tome piše: »Posle pogibije Pavla Bakića na austrijsku stranu prelazili su pojedini srpski plemići, a zatim i veće grupe stanovništva, koji su prvih decenija XVI veka počeli da gube svoje »vlaške« (stočarsko-vojničke) povlastice i postajali sasvim bespravljena turska raja. To stanovništvo, koje predvode njegove narodne starešine (knezove, vojvode, serdari, barjaktari i pravoslavni sveštenici), stavlja se češće pod zaštitu austrijskih (nemačkih) komandanata, a ređe stupa u podaništvo pojedinih hrvatskih plemića.« Usp. S. Gavrilović, Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV-XIX vek), str. 20.

mogu zavesti.«¹⁷ Da je bilo preseljavanja srpskog stanovništva iz Osmanskog Carstva na teritorij pod vlašću Habsburgovaca svjedoči i putopisac Benedikt Kuripešić u svom putopisu kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530. godine. On je kao razloge slaboj naseljenosti Bosne naveo tri razloga: »prvo, narod mnogo umire od kuge); drugo, Srbi (Zitzen, Čiči) i Martolozi (martholosen) bježe mnogo radi teških nameta i tereta; treće, najvažnije, što turski car uzima i odvodi iz zemlje mlade i okretne ljude (...).«¹⁸

U Slavoniju se u drugoj polovini 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća »naselilo nešto stanovništva, koje je došlo iz Srema, a vodilo je poreklo većinom iz despotovine. Svi ostali srpski doseljenici u Slavoniji i u Hrvatskoj potiču iz Bosne. Povest Srba u Sremu do dolaska Turaka u taj predeo sačinjava sastavni deo istorije Srba u Ugarskoj, jer je Srem u to doba sa Beogradom i Mačvom spadao pod Ugarsku.«¹⁹

O doseljenicima iz Srijema je zapisao Radoslav Grujić slijedeće: »I prezime Sremac beše prilično zastupano među najamničkom konjicom i pešadijom. Tako se među konjicom pominju: Sremac Ambrosije 1542. u četi kapetana Kerečenjija, Dimitrije sa 20 svojih konjanika 1552. g. u četi Ivana Margetića i Vuk sa 3 konjanika 1555. u četi Margetićevoj; a među pešacima pominje se: Sremac Matiaš i Pavle 1546., Pavle 1551., i Petar vojvoda 1555., te Simon i Grgur od Srema 1546. i 1555.«²⁰

Na prostoru Križevačke županije je u nekoliko naselja zabilježen etnik Sremec, koji ukazuje na to da je riječ o doseljenicima iz prostora Srijema. Npr. tijekom 17. stoljeća je etnik »Zremecz« zabilježen u Ivancu (Koprivničkom), »Szremecz« u Kunovcu, »Zremäcz« u Cirkveni, »Szremecz« u Bregima (Koprivničkim) i Koprivnici,²¹ a početkom 18. stoljeća etnici »Szremecz« i »Szremschak« u selu Velika kraj Vrbovca.²² No, kako se radi o naseljima naseljenim katoličkim stanovništvom onda bi to moglo ukazati na to da svi doseljenici iz Srijema nisu morali biti srpskopравoslavni. Valja upozoriti i na postojanje sela Srem (Srijem) između Križevaca i Koprivnice, u kojem je živjelo i srpskopравoslavno stanovništvo, što možda ukazuje na doseljavanje iz Srijema.

Svaki je ratni sukob zajedno s nesigurnošću koju je donio pokretao stanovništvo na granici habsburškog i osmanskog imperijalnog sustava. Stoga je dio stanovništva iz osmanskog krajišta prešao na prostore habsburškog krajišta koje su njihovi bivši vlasnici napustili. Nije sigurno jesu li te obitelji bile prve koje su dolazeći s osmanskog područja bile upućene dalje u Kranjsku. Habsburški krajiški zapovjednici su ih nazivali različitim nazivima: »Valachi Turcorum«, »Valachi«, »Rasciani Voskoky«, »Valachi Uzkoky«, »Pribegi«, »Vsskhokhen« i drugi. No, najčešće se uvriježio naziv uskoci. Vlasi koji su se doselili početkom 1530-tih godina su bili upućeni prvenstveno na posjede koji su bili opustošeni od Osmanlija, u luku rijeka Kupa – Žumberak, Metlika, Črnomelj, Poljan i Lož. Kasnije su im se pridružili uskoci (oko 1000 osoba s 1500 komada stoke) koji su bili podrijetlom iz doline Cetine. Na kraju su svi zajedno bili naseljeni području Žumberačkog distrikta, a u godinama 1538.-1540. priključile su im se uskočke obitelji (300-400) koje su prije živjele oko Srba.²³ Drago Roksandić je ukazao kako se često »gubi iz vida da se ta masovna seoba izvodi u razdoblju punih učinaka katastrofalnih ishoda mohačke i gorjanske bitke (1526. i 1537. g.) i neposredno poslije turskih osvajanja današnje sjeverne Dalmacije (1522.) te Like i

¹⁷ N. Klaić, »Ostaci ostataka« Hrvatske i Slavonije u XVI st. (od mohačke bitke do seljačke bune 1573. g.), Arhivski vjesnik, god. XVI, Zagreb 1973., str. 283.

¹⁸ B. Kuripešić, Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530., Beograd 2001., str. 36.

¹⁹ A. Ivić, Doseljavanje Srba u Slavoniju tokom XVI stoleća, Glasnik Geografskog društva, sv. 7 i 8, Beograd 1922., str. 91. »Pa i kasnije, kad su Turci preplavili veliki deo Ugarske, Hrvatske i Slavonije, Srem nije kao Slavonija i Hrvatska došao pod upravu bosanskog vezira nego je nad njim zapovedao budimski paša.«

²⁰ R. Grujić, Srpsko-hrvatsko naseljavanje po Štajerskoj, Glasnik Geografskog društva, sv. 7 i 8, Beograd 1922., str. 116.

²¹ Steiermärkischen Landesarchiv, Graz, Laa. A. Ant., XIV., Militaria, Sch. 161, 162; Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije (dalje: NAZ, KV), Prot. 89/Ia, 91/III.

²² NAZ, KV, Prot. 130/I, str. 600.

²³ I. H. Bidermann, Zur Ansiedlungs – und Verwaltungsgeschichte der Krainer Uskokken in im XVI. Jahrhundert, Archiv für Heimatkunde, 2, Laibach 1882/83. str. 132; Mal, Uskočke seobe i slovenske pokrajine, Beograd 1924., str. 17-23; K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, knj. 1, Zagreb 1997., str. 55-59.

Krbave (1527.-1528.), tj. u doba kada izgledi za uspješan ishod obrane Hrvatske i nisu osobito veliki.«²⁴

Fedor Moaćanin je upozorio da »problem naseljavanja Slavonije prebjezima iz Turske prije velikih seoba pod konac XVI. st. nije još dovoljno rasvijetljen. No bilo kako bilo – dosada poznata izvorna građa ne poznaje seobu 1538. privilegiranih uskoka iz Žumberka u Slavoniju u prvoj polovini XVI stoljeća.«²⁵

Vezano uz doseljenike u dio jugoistočne Kranjske, odnosno žumberačke uskoke, »čini se osim toga prilično sigurnim da mnoge uskočke obitelji, koji su tridesetih godina bile sprovedene u područje Žumberak-Metlika-Mehov, odlazile i dalje u unutrašnjost, kako bi, budući da nisu odmah bile naseljene, osobnom inicijativom potražile mogućnost da se nasele. One su ili išle dalje u kranjsko područje u pravcu Istre ili u donjoštajersko. U Donjoj Štajerskoj su svakako već oko sredine 16. stoljeća postojala uskočka naselja«, i to kraj Veržeja, kraj Ptuja, u Skokama, Rogozi i Hočama, napominje Karl Kaser.²⁶

Na ostatke vlašskog stanovništva u Donjoj Štajerskoj ukazuju prezimena iz 17. stoljeća. Tako se npr. prezimena Wlach 1631. i Wlshizh 1632. spominju u Juršincima²⁷, prezime Vlshitch 1653. u Ljutomeru²⁸ itd.

No, iseljavanja s Žumberka u smjeru Podravine je u određenoj mjeri moguće dokazati. Ostatak tih doseljenika se vidi i u novoosnovanom selu (nova villa) Sveti Petar kraj Ludbrega, gdje je primjerice 1598. godine zabilježeno prezime Merzlopolecz, koje vrlo vjerojatno ukazuje na doseljenike iz Mrzlog Polja na Žumberku. Iste se 1598. godine u Svetom Petru, uz ostala, spominju i prezimena Jwrassynowych, Gwrassynowych i Bastha²⁹ koja bi bila identična ili slična sa prezimenima Juraschinouitsch i Wasstaschitsch što su ih nosili žumberački uskoci 1551. godine.³⁰ Iste 1598. u Svetom Petru se spominju dvije osobe s prezimenom »Wlah«, a sveukupno je, ako je to moguće suditi prema prezimenima, gotovo polovica obitelji bilo vjerojatno žumberačko-uskočkog odnosno vlašskog podrijetla i svi su tada bili u kmetskom statusu. Možda su ti doseljenici podrijetlom sa Žumberka, ali treba biti oprezan jer je sličnih vlaških prezimena bilo i drugdje.

Upozorio bi i na to da se u Varaždinskim Toplicama 1598. nalazi prezime Milchich (colonus) koje je vrlo slično prezimenu Millitschitsch što se spominje u popisu Žumberčana 1551. godine.³¹ Možda se radi o slučajnosti, a možda i ne. Ipak, pogleda li se pozornije popis Varaždinskih Toplica 1598. u njemu se mogu pronaći »Radoszaw woywoda« (liber), »Wranes Dezzethnyk« (inquilinus), »Vok Dragh Dezethnyk« (colonus), »Nicolaus Lahowych« (inquilinus), »Medak Zasztawnyk« (inquilinus) i možda još koje ime i prezime koje ukazuje na doseljenike vlašskog (uskočkog) podrijetla. Kako su svi popisani u Toplicama u statusu zavisnih seljaka, očito svi doseljeni Vlasi nisu bili u tzv. »privatnovlaškom« statusu. Manja je vjerojatnost da njihov status zavisnih seljaka ukazuje na to da su se doselili znatno prije velike vlaške seobe s kraja 16. stoljeća. Kako su Varaždinske Toplice još 1577. popisane kao utvrda s plaćenom posadom, vjerojatno bi u tome mogli tražiti podrijetlo dijela doseljenih podložnika, no zanimljivo je da se sve vojne osobe osim vojvode koji je slobodnjak spominju ili u kmetskom ili u želirskom statusu, tj. kao zavisni seljaci na Varaždinskotopličkom vlastelinstvu Zagrebačkog kaptola. Možda je moguće, kao i u slučaju ranije spominjanog sela Sveti Petar kraj Ludbrega, pretpostaviti da se barem dijelom radilo o doseljenicima iz Žumberka. No, iscrpno ulaženje u ovo problematiku zahtijevalo bi mnogo više prostora te to ostavljam za buduća istraživanja.

²⁴ D. Roksandić, Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana, Zagreb 1991., str. 18.

²⁵ F. Moaćanin, O nekim problemima iz historije Vojne krajine I. (Povodom rasprave dr Miše Semjana, istorija Krajišnika i kućne zadruge u ratnoj državi), Historijski zbornik, god. XVII., Zagreb 1964., str. 341, bilj. 77.

²⁶ K. Kaser, Slobodan seljak i vojnik, knj. 1, str. 62.

²⁷ Škofijski arhiv Maribor (ŠAM), Matična knjiga vjenčanih, Sv. Lovrenc – Juršinci 1624.-1662.

²⁸ ŠAM, Matična knjiga vjenčanih, župa Ljutomer 1653.-1674.

²⁹ J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj, str. 445.

³⁰ D. Roksandić, I. Obradović, O popisu žumberačkih uskoka iz 1551. godine, str. 30-35.

³¹ J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj, str. 557; D. Roksandić, I. Obradović, O popisu žumberačkih uskoka iz 1551. godine, str. 31.

Etnici Rac, Olah, Vlah i slični popisani 1598. godine u Zagrebačkoj, Varaždinskoj i Križevačkoj županiji, jasno se odnose na vlaške odnosno raške doseljenike. Na doseljavanje srpskog odnosno raškog stanovništva ukazuje etnik Raacz zabilježen u Kašini.³² Prezime Olah je popisano na vlastelinstvu Ivanec – Bela u selo Šatornjak, jedan inkvilin u predgrađu Varaždina, osoba na posjedu Otočec, Vrbanovec, Martijanec i Novakovec te u Jalžabetu i Kelemenu.³³

Etnik Wlah se iste 1598. godine spominje na vlastelinstvu Susedgrad u selo Laduč, na posjedu Turan u selima Lanišće i Gornje Volavje, na vlastelinstvu Ozalj - selo Pobresye, u sučiji Vivodina, Sv. Petru (Ludbreškom), oko Kupčine, selu Kraljevec, na vlastelinstvu Kostel - u selu Erpenja te na posjedima Orehovec, Boričevac i Martindol.³⁴ Prezime Wlahow je zabilježeno na vlastelinstvu Ozalj - selu Novaki,³⁵ prezime Wlahowych na vlastelinstvu Susedgrad - selima Zapreseče i Stenjevec, isto prezime nosi i jedan armalist u Zagrebu, kao i osobe na vlastelinstvu Samobor – selima Veliki Otok, Domoslavci i Farkaševci, na vlastelinstvu Ozalj - sučiji Pribić.³⁶ Etnik Wlassych je popisano na vlastelinstvu Samobor - selu Kostanjevica, vlastelinstvu Ozalj - sučijama Pobresye i Pribić, isto prezime nosi jedan armalist u Samobor, te osobe u selu Strmec na vlastelinstvu Susedgrad i u selu Kosnica kraj Zagreba.³⁷

Popisana su i tri ženska etnika koja ukazuju na Vlahe doseljene prije 1598. godine. Wlahowycza se spominje oko Gornje Stubice - u selu Domjanec te na vlastelinstvu Oštrc.³⁸ Wlahowyna je zabilježena u selu Donji Bukovec kraj Ludbrega,³⁹ a Wlahowka na vlastelinstvu Samobor - u selu Mali Otok.⁴⁰ Kada je riječ o popisu iz 1598. godine treba naglasiti da je većina osoba s etnikom Vlah (i sličnima) i u ovim slučajevima bile u statusu zavisnih seljaka, što možda ukazuje na to da su se doseliti ranije, a ne u velikoj selidbi Vlahi krajem 16. stoljeća. Pri tome nije moguće utvrditi da li se u ovim slučajevima etnik Vlah krajem 16. stoljeća odnosio isključivo na doseljeno srpskopравoslavno stanovništvo.

Proces doseljavanja pravoslavnog stanovništva u Križevačku županiju tijekom 16. stoljeća je dio mnogo širih migracijskih procesa koji su rezultirali miješanjem stanovništva u jugoistočnoj Europi, odnosno točnije rečeno ono je dio migracija iz dinarskog područja prema sjeveru i sjeverozapadu, koje Jovan Cvijić naziva »dinarskim strujama naseljavanja«.⁴¹ Prema mišljenju Fedora Moačanina dio tih migracijskih struja se našao na Ludbreškom i Rasinjskom vlastelinstvu te vjerojatno i na još nekim okolnim posjedima, a isti drži da je ovo naseljavanje bilo jedno od najstarijih te vrste na prostoru Kraljevine Slavonije. Najvjerojatnije je bilo izvršeno između 1542. i 1551. godine. Predvodio ih je vojvoda Ivan Margetić (Rascianus) koji je zapovjedao s 49 konjanika.⁴²

Nekako istovremeno s osnivanjem novih naselja naseljenih srpskopравoslavnim stanovništvom je došlo do osnivanja manastira Lepavina.⁴³ O osnivanju manastira Lepavine je Aleksa Ivić zapisao slijedeće: »Njega je podigao godine 1550. hilendarski kaluđer Jefrem Vukadinović, rodom iz Hercegovine. Oko ovog manastira okupljali se Srbi iz Turske, te on postane uporište u borbi protiv Turaka. Da bi razorili ovaj stožer, koji je privlačio srpske begunce iz Turske, udare Turci iz Stupčanice, Pakraca i Bele Stene, pod vođstvom Zarep-age Alije iznenada na Lepavinu, poubijaju sluge manastirske, porobe marvu

³² J. Adamček, I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj, str. 394. Na pomoći oko prikupljanja ovih podataka iz poreznih popisa najsrdačnije zahvaljujem kolegi Ranku Pavlešu.

³³ Isto, str. 519, 547, 553.

³⁴ Isto, str. 385, 409, 415, 418, 445, 470, 494, 507.

³⁵ Isto, str. 413.

³⁶ Isto, str. 381, 386, 402-404, 419, 467.

³⁷ Isto, str. 405, 415, 420, 428, 465, 472.

³⁸ Isto, str. 373, 525.

³⁹ Isto, str. 445.

⁴⁰ Isto, str. 407.

⁴¹ J. Cvijić, Balkansko poluostrvo3, Beograd 2000., str. 130.

⁴² F. Moačanin, Iz starije povijesti Srba u području Ludbrega, Ludbreg (monografija), Ludbreg, s.a. (1984.), str. 137-138.

⁴³ D. Kašić, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, Beograd 1996., str. 100.

i stvari, poruše i spale manastir i druge zgrade, a šestoricu kaluđera povedu sa sobom i u Turskoj ih umore.«⁴⁴

Radoslav Grujić je ukazao na to da su se naselja naseljena srpskopравoslavnim stanovništvom u prvoj polovici i sredinom 16. stoljeća održala »u Pravoslavlju i Srpstvu« najviše zasluga ima manastir Lepavina, koji je od prvih dana postao centar njihova crkveno-narodog života. Njega su, po svojoj prilici, osnovali kaluđeri naši iz Srbije i Hercegovine, koji s narodom uskočiše oko 1530. i 1538.-9. g. prvo u Žumberak i Kranjsku, a nešto docnije spustiše se i u ovu oblast, da narodu svome budu svećenici i učitelji. Hronika manastira beleži početak manastira ovog u 1555. g. (...)⁴⁵

Lepavinski iguman Maksim Ognjanović je 1816. opisao postanak manastira Lepavine: »Ovaj manastir dobio je svoj početak 1550. godine od nekog jermonaha Jefrema Vukodabovića, rodom iz Hercegovine, a postrigom iz manastira Hilendara. Hodeći po raznim pustinjama zbog straha od Turaka, kriomice je došao ovamo i našavši ugodno mesto za tih bezmolvije pod gorom u šumi kod jednog opusteloga kaštela, koji se zvao Vina, kod izvora, sagradio je sebi jednu klet, kolibu, i u njoj se molio. Čuvši za njega, dva druga kaluđera iz Bosne došli su i s njim se udružili, da kad videše da je ovo mesto plodno, počеше narod iz Bosne pozivati pod zaštitu dvora austrijskoga i došao je veliki broj naroda. Naseljavahu se i unožiše se. A svi kaluđeri počеше zemlju krčiti i manastir graditi na uslugu narodu. Čuvši ovo, narod se množio danomice. Kad Turci iz Stupčanice, Pakraca i Bijeje čuše da su kaluđeri napravili malu drvenu crkvu, koju su sa šestoricom braće nazivali manastrom, došlo je iz navedenih mesta pod komandom Alije Dizdara Stupničkog preko Ilove mnogo Turaka (jaka četa) po noći, udarili su na manastir, sluge isekli, a onih šest kaluđera svezali i povelu u sužanjstvo. Kad je za to čuo okolni narod, napao je na Turke i kad se kaluđeri počеше otimati i boriti četvoricu su posekli kod jednog bunara koji se i sada nalazi usred manastirske livade, a dvojicu su u sužanjstvo odveli i smrti predali – i tako je manastir opušten (...)⁴⁶

Vladimir Krsić također donosi podatak kako je jedan anonimni ljetopisac napisao da je ovaj manastir oko 1555. osnovao pustinjač iz Hercegovine zvani Jevrem Vukodabović te je kritički nastojao propitati vrijeme osnivanja ovoga manastira: »Kad se prenesemo mislima u vreme, o kome je reč, pa se setimo istorijskog gakta, da su tada staleži hrvatski i rimsko sveštenstvo gonili svaku drugu veru, osim rimokatoličke – onda nismo bez brige, da su reči našeg letopisca istina istorijska. Još je jače pod pitanjem mišljenje Čaplovićevo, koji priča, kako je Vukodabović osnovao Lepavinu 1550. i kako su k njemu došli kaluđeri iz manastira Rmnja sa više porodica srpskih (...). Iz svega se toga vidi, da se postanak manastira lepavinskog ne može staviti u godinu 1555., a još manje u godinu 1550.; jer je teško verovati, da bi se u ovom kraju mogao osnovati manastir u današnjem smislu te reči pre no što su se u nj doselile iz turske oblasti prve srpske porodice. Bliže je istini što nam kazuje jedna stara hronika, koja se čuva u selu Kapeli. Ona veli, da je manastir lepavinski osnovao Visarijon Šerbanić, Hercegovac. On iziđe iz Hilendara i dođe u Bosnu, gde se zadržu s mitropolitom Gavrilom Abramovićem oko 1580. i prešavši preko Velebita, Plešivice i Petrove Gore dođe u manastir Komogovinu. Nemajući dovoljno mesta u ovom manastiru, jer se bilo steklo u nj mnoštvo kaluđera gonjenjaradi turskoga: u oni pređu u generalat varaždinski u mesto Vina. Pomenuti mitropolit Abramović obnovi, carskim dopuštenjem, od davnašnjih vremena opusteli manastir Marču, a jermonah Visarijon, ne mogavši se priključiti bratstva, lutao je neko vreme po pustinjama, a najposle izabere sebi lepu dolinu pod gradinom Vinom. Kad se Visarijon obrete u takoj prirodnom lepotama ukrašenoj dolini, u povoljnim uslovima za življenje, dovede on mnoštvo monaha iz oblasti turske, a s njima pređe u generalat varaždinski i nekoliko srpskih porodica. Nastanivši se ove Visarijon

⁴⁴ A. Ivić, Marčanska episkopija od Simeona Vretanje do Gavrila Predojevića (1608.-1642.), Brastvo, br. 17, Novi Sad 1923., str. 157.

⁴⁵ R. Grujić, Najstarija srpska naselja po severnoj Hrvatskoj, str. 162. Kasnije Grujić iznosi sličan stav: »Vrlo je vjerovatno, da je već sa prvim grupama Srba, koje su od 1540 god., preko Žumberka i Kranjske, počele naseljavati se između Križevaca i Koprivnice, dolazio i po koji sveštenik ili kaluđer, - da im vrše obrede i čuva vjeru, - kao što je to bilo i pri docnijim seobama iz turske Slavonije. Po tome, može biti tačna i beleška jednog starog nepoznatog hroničara manastira Lepavine: da je prvi osnov tome manastiru postavio neki pustinjač iz Hercegovine – Vukodabović oko 1550. godine.« Usp. R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu Pakračkom, str. 56.

⁴⁶ D. Kašić, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, str. 100-101.

sa ostalim bratstvom, malo po malo podiže sebi i svojim kuću i crkvu drvenu na starim razvalinama, a kaluđeri stanu vršiti sveštenečke dužnosti okolnom narodu.«⁴⁷

Korekciju Krasićevih stavova iznio je i Dimitrije Vitković: »To je kazivanje većinom osnovano na usmenoj tradiciji, koja se čuvala u manastiru (...) Ostaje još otvoreno pitanje, a ko je osnivač manastira Lepavine? Velim otvoreno, jer i ako ja verujem kazivanju kapelske kronike i osnivaču Visarijonu Šerbaniću, ipak mene zanima i onaj drugi fundator, kojega spominje onaj drugi spis iz g. 1766., i to na prvom mestu, a to je Grigorie (...) Ja dakle pretpostavljam, da je taj Grigorie Peašinović morao osnovati manastir lepavinski, On je svakako bio u srodstvu sa Jovanom Peašinovićem, koji se u društvu s Milakom Vukovićem najviše ističe prilikom one znamenite seobe srpskog naroda krajem XVI. veka u Varaždinski Generalat. Još više ja pretpostavljam, da su toga Grigorija oni zapisi u rukopisnoj knjizi, koja je pripadala također znamenitoj porodici Margetića, a koje je zapise priopćio Krasić.«⁴⁸ Na drugoj strani, Manojlo Grbić drži da je manastir Lepavina na novo podignut oko 1638. godine »i da toga manastira nije prije ni bilo.«⁴⁹

Iako nema kontinuitet djelovanja, manastir Lepavina predstavlja jednu od najzapadnijih organizacijskih jezgri srpske pravoslavne crkve između Jadranskog mora i rijeke Drave.⁵⁰ Pri istraživanju najstarijeg razdoblja manastira Lepavini treba naglasiti da su gotovo sve obavijesti koje posjedujemo »iz druge ruke« i većinom vezani uz predaju, dok se prvorazredni izvori javljaju kasnije, tek u 17. stoljeću, kada je ovaj manastir zaživio u pravom smislu.

Vaniček je zapisao o da je jedna grupa prebjega, u kojoj je bilo i 60 vojnika, 1562. došla u Podravinu (im Dravefeld), pogranična komisija koja je obilazila krajinu odredila je 1563. da se oni sa svojim obiteljima smjeste na zemljištu pravoslavnog manastira Lepavine. Da li je to bilo izvršeno, ne postoje podaci.⁵¹ Fedor Močanin je to s pravom doveo u pitanje. On je utvrdio da se radilo »o uskocima koji su bili smješteni u južnoj Štajerskoj, a kojima je tamo bilo tijesno. Pojam »Dravefeld« se odnosi na južnoštajersko područje uz rijeku Dravu.

Na sastanku unutašnjoaustrijskih staleža 1563., predložili su predstavnici Kranjske i Koruške da se tim uskocima pribave zemljišta samostana Lepoglave (ne Lepavine kako je mislio Vaniček!). Nato je kralj Maksimilijan uputio komesare, koji su obilazili krajinu, da pregovaraju sa samostanom o naseljenju tih uskoka.⁵² U listopadu 1563. ti su komesari izvjestili da su uskoke smjestili na 26 selišta (»die Priweggen so bisher in Traver Velld gewest, gleich auf 26 Huebben angesetzt«). No, već u travnju 1565. sabor donosi zaključak da dopusti »... ut caesarea maiestas Wolakos vel Wzkokos in bona claustru Lepaglawu inhabitates ne patiatur« da ostanu i dalje ondje.⁵³ Kako su se dalje stvari odvijale nije poznato. Bidermann smatra da su redovnici uskoke otjerali ili da ih je svjetovna vlast uklonila na osnovi saborskog zaključka.

⁴⁷ S. Krasić, Manastir Lepavina, Letopis Matice Srpske, knj. 158, Novi Sad 1889., str. 4-6.

⁴⁸ D. Vitković, Prilog istoriji manastira Lepavine, Bogoslovski glasnik, knj. 15, sv. 1, Sremski Karlovci 1909., str. 357-359. Vezano uz jedan zapis iz 1624. Vitković piše: »Ne znači li to, da Grigorie šalje izvještaj o svojoj misiji, a on ostaje u ovim krajevima, te se seli iz Marče, gde je već bilo u to doba za Simeona Vretanjskog dosta smutnja, i traži zgodno mesto, da osnuje novi manastir. Osobito zato, što je Jovan Peašinović sa Simeonom Vretanjskim imao veza sa zagrebačkim biskupom Petrom Domitrovićem.«

⁴⁹ M. Grbić, Karlovačko vladništvo, knj. 1, Karlovac 1891., str. 172-173.

⁵⁰ H. Petrić, Koprivnica u 17. stoljeću. Okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu, Koprivnica 2005., str. 198.

⁵¹ F. Vaniček, Specialgeschichte der Militärgrenze, knj. I, Wien 1875., str. 35.

⁵² F. Močanin, O nekim problemima iz historije Vojne krajine I. (Povodom rasprave dr Miše Semjana, istorija Krajišnika i kućne zadruge u ratnoj državi), Historijski zbornik, god. XVII., Zagreb 1964., str. 347.

⁵³ F. Šišić, Hrvatski saborski spisi, knj. 3, Zagreb 1916., str. 117. Pri ovome valja postaviti pitanje da li se radi stvarno o posjedima oko pavlinskog samostana Lepoglava ili o pavlinskim posjedima kojima je upravljao lepoglavski samostan. Ako se radi o drugoj mogućnosti, onda ostaje otvorenim pitanje da li se možda radi o naseljavanju na napuštenim posjedima nekadašnjeg pavlinskog samostana u Strezi (između današnjeg Bjelovara i Koprivnice) kojima su vjerojatno teoretski upravljali pavlini iz Lepoglave. Treba spomenuti da su se u samostan Lepoglava uslijed osmanskih provala povukli pavlini iz Streze ponijevši sa sobom i svoj samostanski arhiv. Vjerujem da bi se do približavanja odgovoru moglo doći jedino sustavnim istraživanjem bogate građe pavlinskog samostana u Lepoglavi.

On spominje da su se vojvode iz okolice Maribora 1579. godine žalile na stještenosti te je istaknuo da je car Maksimilijan više puta zapovijedio da se uđe u pregovore sa samostanom Lepoglava (i drugdje gdje je to moguće) radi povećanja zemljišta, ali je sve bilo uzalud.⁵⁴

Jedna selidba srpskopравoslavniх Vlahа se dogodila 1560. godine »pošto su zapovjednici varaždinske krajine Mihalj Sekel i Globicer razorili gnjezdo vlaških »kalauza (kalavca), knezova i harambaša« u Siraču, te uhvatili poglavicu vlaškoга, kneza Peašinovića, koj je poslije svu svoju svojtu od Pakraca i Cernika doveo u kršćansku Hrvatsku. Osim žumberačkih i ogulinskiх uskoka i varaždinskiх vlahа nije bilo šesnaestoga veka nigdje znatnijih naselbina naroda grčko-iztočne vjere u Hrvatskoј« upozorio je Radoslav Lopašić.⁵⁵

Vaniček spominje i da su Morlaci s prostora istočnojadranske obale bili naseljeni u pustim močvarnim predjelima potoka Glogovnice te da su 12. srpnja 1564. dobili privilegije.⁵⁶ To je mišljenje preuzeo Grujić⁵⁷ iako je mnogo ranije Bidermann utvrdio da je to preseljavanje nevjerojatno.⁵⁸ Fedor Moačanin je upozorio da se navedena povelja od 12. srpnja poklapala s datumom i po sadržaju s poveljom koju su dobili Žumberčani.⁵⁹ »Teoretski je takva koincidencija moguća, ali nije mnogo vjerojatna. S obzirom na utvrđenu nepouzdanost vijesti koje Vaniček donosi pozivajući se na Hauera, a da izvorni dokumenti o toj seobi nisu poznati, moramo tu seobu spominjati s nužnom rezervom i ne smijemo je prikazati kao dokumentima utvrđeni fakat« zaključuje Moačanin.⁶⁰

Sabor je 1567. donio zaključak da ban i podžupani kazne Vlahe prebjege ili Rašane (profugi Walachy vel Rasciani), bez obzira na to čiji su bili podložnici, ako im se dokaže da su počinili neku »nevjeru«. ⁶¹ Grujić donosi podatak da su 13. siječnja 1568. vojne vlasti na Slavonskoј krajini odredile »da sve srpske uskoke iz Kranjske, ili bar one, koji to budu hteli, presele u Podravinu po obroncima Kalničke i Bilogore, između Ludbrega, Koprivnice i Đurđevca, a naročito oko Rasine, ali je to naređenje samo delimično moglo se izvesti.«⁶²

Uskoci (Wzkokos) su 1572. godine služili plemiću Matiji Kegleviću u borbi protiv obitelji Szekely (Mihaela i Luke).⁶³ Iz saborskih spisa se ne može vidjeti na kojem su točno području ti uskoci bili naseljeni.

Kada je kaluđer Grigorije, postžiženik manastira Mileševa (grobnoг mjesta Sv. Save), »došavši 1587. s prvim prebeglim porodicama srpskim u varaždinsku krajinu, našao je opusteo manastir lepavinski. S pomoću okolnih hrišćana on sagrađi malu crkvu drvenu 1598. u slavu vavdenija Bogorodice i nekoliko ćelija.« Kako je ovaj kaluđer 1587. godine pronašao opustio manastir Lepavina to bi značili da manastir više nije nije funkcionirao, ali i to da je morao postojati ranije.⁶⁴ Prema Radoslavu Grujiću »Lepavina je bila vrlo zgodno mesto, u centru ondašnjih srpskih naselja na Slovinskoј krajini, te su je novi kaluđeri, koji su dolazili sa narodom ili sami od raznih strana, ponovo počeli naseljavati i uređivati; a naročito u doba pojave u austrojskoј krajini dvojice susednih srpskih episkopa – Gavriła Avramovića, dabro-bosanskog mitropolita (oko 1578 do 1588) i ekzarha pećskog patrijarha za Dalmaciju, koji je 1588 god. napustio Bosnu i Dalmaciju, pa se sa kaluđerima manastira Rmnja, u koje je rezidovao, i mnogim narodom,

⁵⁴ H. J. Bidermann, Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate, str. 39-41.

⁵⁵ R. Lopašić, Karlovac. Poviest i mjestopis grada i okolice, Zagreb 1879., str. 144.

⁵⁶ F. Vaniček, Specialgeschichte der Militärgrenze, str. 35.

⁵⁷ R. Grujić, Najstarija srpska naselja po severnoj Hrvatskoј, str. 160.

⁵⁸ H. J. Bidermann, Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate, str. 41.

⁵⁹ R. Lopašić, Spomenici Hrvatske krajine (dalje: SHKR), Zagreb 1889., knj. 3, str. 432-433.

⁶⁰ F. Moačanin, O nekim problemima iz historije Vojne krajine I., str. 348.

⁶¹ F. Šišić (prir.), Hrvatski saborski spisi (dalje: HSS), knj. 3, str. 163.

⁶² R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu Pakračkom, str. 25. Isti je autor napisao: »Na taj način, već u drugoj polovini XVI veka, nastanjeno je po Gornjoј Slavoniji nekoliko tisuća Srba sa vrlo vidnom ulogom na toј krajini, kada je nadvojvoda Karlo smatrao za potrebno, da juna 1576 god. upozori Zemaljsku štajersku upravu: kako većina vojvoda na Slovinskoј krajini nije rimokatoličke nego uskočke pravoslavne vere (nit Christen, sondern Usskokhen).«

⁶³ HSS, knj. 3, str. 347.

⁶⁴ V. Krasić, Manastir Lepavina, Letopis Matice Srpske, Novi Sad 1889., str. 14.

naselio pod austrijsku vlast; i Vasilija, poznatog nam mitropolita požeškog i cerničkog sandakata, koji je 1595 god. prešao u Križevačku krajinu i vrlo lepo bio primljen i od nadvojvode Ferdinanda u Gracu.⁶⁵

U međuvremenu je 1595. godine u Križevce došao ranije spomenuti vlaški episkop⁶⁶ (Wallachischen bischofs) koji je bio poglavarom svojih vjernika u Požeškom odnosno Cerničkom sandžaku. Episkop je, na pitanje zapovjednika zašto je došao, izjavio da je život Vlaha u Osmanskom Carstvu »svaki dan sve nesnosniji«, tužio se na nasilja od strane Osmanlija koji su Vlahe proganjali kao doušnike i uhode. Molio je za dozvolu da se nastani u Slavonskoj krajini. Episkop je izjavio da će preko granice povesti još 40 Vlaha ili kalauza (Wallachen oder Colaussen). Zapovjednik Slavonske krajine Ivan Žigmund Herberstein⁶⁷ je Štajerskom zemaljskom odboru 5. listopada 1595. pisao da je vladika star čovjek, »ali pokazuje fino politično čuvstvo i poštenje.« Imao je dobar dohodak i u Remetama (orahovičkom manastiru) lijepi stan te od svake vlaške kuće u Požeškom odnosno Cerničkom sandžaku po nekoliko aspera. »Samo sbog kršćanske svoje vjere ovamo pobjegao«. Herberstein mu je dopustio da se nastani u Slavonskoj krajini, a od Štajerskog je zemaljskog odbora molio pomoć za opskrbu uz napomenu »obećavanja vladike tim su pouzdanija, što su se već lanjske godine mnogi Vlasi tako, kao što on izjavljivali, te ih je samo bio uplašio pad tvrđe Gjurske (Raab), da nisu ovamo uskočili.« Nadvojvoda je dekretom dozvolio da vladika može stanovati u Slavonskoj krajini te da dobija plaću vojvode, »a da se imaju primati Vlasi koji bi ovamo dobjegli.« Ujedno je bila doznačena potpora za 40 Vlaha koje je episkop namjeravao dovesti.⁶⁸

Na osnovi zaključaka štajerskih staleža i po nalogu nadvojvode Ferdinanda, episkopu je odobreno osoblja, koliko mu je trebalo za posluhu »da ga dobro čuva i čim uzmože da ga dovede u Graz.«. Prijelaz episkopa Vasilija na područje Slavonske krajine je dao omogućiti veći značaj pregovora između Herbersteina i novih doseljenika.⁶⁹

Zapovjednik Slavonske krajine je 30. listopada 1595. nadvojvodi javio da ga je jučer na njegov poziv u Varaždinu posjetio vlaški episkop (Wallachischen bischofs), kojeg drži »časnim, finim, čednim i razboritim čovjekom, pa da su mnogo razgovrali u prilog kršćanstvu.« Vladika je istom prilikom »odao svoju čud i svoje plemenite namjere; stoga smatra da će biti na veliku korist krajini jer ga i Vlasi uvelike poštuju.« Zapovjednik je pisao nadvojvodi da će se o tome sam osvjedočiti kada ga dovede k njemu u Graz.⁷⁰ Što je bilo kasnije, izvori ne govore samo je poznato da je nadvojvoda još 21. veljače 1596. zastupnike štajerskih staleža pitao da li bi primio Vlahe, koji su se sve brojnije javljali da mu se pokore, dok su zastupnici savjetovali da to učini.⁷¹

Ovi podaci o vladiki su se odnosili na požeškog episkopa (mitropolita) Vasilija ili na njegovog nasljednika. »Ništa ne znamo kakva je dalja sudbina bila ovoga požeškog episkopa« smatra Grujić.⁷² Za razliku od njega Vjekoslav Klaić izričito kaže da je bilo riječ o vladiki (Vasiliju) »koji je dosad stolovao u manastiru Remeti (Orahovici)«. Nadvojvoda je, prema Klaiću, »naložio Herbersteinu da episkopa susreće časno (cum dignitate), da mu odredi osoblja koliko mu treba za posluhu, da ga čuva i što prije dovede u Graz. Nadalje mu je zapovijedio da episkopa nastani u Križevcima, a ne u Varaždinu, jer će u Križevcima biti bliže granici i moći će jače utjecati na svoje sunarodnjake.«⁷³

Na drugoj strani, također bez ikakve potpore u izvorima, Dušan Kašić, piše da je episkop najviše boravio u Rovišću, a umro je početkom 17. stoljeća. Isti smatra da je to razlog što su se kasnije neki

⁶⁵ R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu pakračkom, str. 56-57.

⁶⁶ M. Grbić, Karlovačko vladičanstvo, knj. 1, Karlovac 1891., str. 187.

⁶⁷ O njemu opširnije u: Hrvatski biografski leksikon, knj. 5, Zagreb 2002., str. 529.

⁶⁸ R. Lopašić, Prilozi za povijest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu, str. 67-68.

⁶⁹ A. Ivić, Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju. Prilog ispitivanju srpske prošlosti tokom 16. i 17. veka, Sremski Karlovci 1909., str. 19.

⁷⁰ SHKR, knj. 1, str. 201-202.

⁷¹ V. Klaić, Povijest Hrvata, knj. 5, str. 520.

⁷² R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu Pakračkom, str. 37.

⁷³ V. Klaić, Povijest Hrvata, knj. 5, str. 520.

marčanski episkopi ponekad nazivali »roviškim«. ⁷⁴ Možda je to on mislio zato jer se Rovišće smatralo glavnim središtem Vlaha. Rafo Levaković je 24. veljače 1641. javio tajniku Kongregacije za propagandu vjere da je Rovišće glavno »gnijezdo« Vlaha (»Rovische che è principal nido delli Valacchi«). ⁷⁵

Rovišćanska episkopija se spominje nekoliko puta. Primjerice 1628. godine kao »Vescouato sia di Rouiszense«, a 1629. lap »vescouato gli uien detto esser Rouiszense«. ⁷⁶ Godinu dana prije posvećenja episkopa Save, 2. travnja 1647. posvetio je pečki patrijarh Pajsije sa još tri episkopa hopovskog jeromonaha Mihaila »episkopiji vretenskoj, eže imenujetsja Rovišča (...) da vosprimet svoju višerečenuju episkopiju roviššskuju«. ⁷⁷

Najvjerojatnije je da ovaj episkop nije bio prvi pravoslavni crkveni velikodostojnik koji se doselio na područje Slavonske krajine. Grujić je zapisao da se dabrobosanski mitropolit i egzarh pečkog patrijarha za Dalmaciju Gavrilo Abramović (oko 1578. - do 1588.), 1588. napustio sa kaluđerima Rmanj, u kojem je stolovao, »i mnogim narodom, iselio pod austrijsku vlast.« ⁷⁸ Druge pouzdane vijesti o njemu ne postoje, no Kašić je upozorio da je Gavrilu Abramoviću tradicija zabilježena u 18. stoljeću pripisivala osnivanje manastira Marče: »Na koncu carstvovanja Maksimi(li)janova casarsa vtorago slavnejšago, s milostivjejšim dozvoljenijem slavenski narod oplenjenu Gornju Slavoniju, gde sad Varaždinska generalija stoji, zapremil i ot onuda Turčina pod vojvodstvom Vukovića i Pejašinovića isteral. S cesarskim dopuštenijem gospodin mitropolit Gabriel iz Bosne, vazilijanska monastira Krmlja izvat, da bi na onom mjestu gde ot pametnenijeh vremen arhimandrija sv. Mihaila arhangela bila, na slavu Božiju cerkov pervo ot derveta samo načinjena, koji vo ime svetoga arhangela osvetil i onde nekoliko kalugerov postavil.« ⁷⁹ Kako se u predaji spominje car Maksimilijan (1564.-1576.) ⁸⁰ otvorene su dvije mogućnosti, ili je predaja krivo datirana, ili se osnutak manastira Sv. Mihaila dogodio u razdoblju između 1564. i 1576. godine.

U jednom memorijalu iz 1750. je zapisano: »da naš monastir Marča jepče u naselenju naše slavne generalije, kade je naš narod ispod varvaro-tiranskoga iga svojevoljno pod sjen i obrambu svjašenago carstva rimskoga izišao i u ono vreme izišao jest Gavril mitropolit sa svim kaluđeri, jeromonahi i monahi, čislom 70 iz Bosne ot blizo tureckago velikago grada Biaća od vode Zrmanje iz monastira zovućega Hrmija, hrama sv. Nikolaja čudotvorca, i sve monastirske vešći, knjige, srebrne stvari prenesli, koje se i danas nahodi u Marči.« O mitropolitu Gavrilu kao osnivaču manastira Marče govorile su i marčanska i kapelska kronika. Potonju je prema marčanskoj 1840. napisao u cirkularnom protokolu kapelske parohije svećenik Luka Šešić. »Međutim, o samom radu mitropolita Gavrila na podizanju manastira Marče i na organizaciji pravoslavne crkve u ovim krajevima ne znamo ništa поблиže.« ⁸¹ Fedor Moaćanin je o metropolitovoj seobi napisao: »Za seobu mitropolita imamo samo malo pouzdane izvore koji potječu iz mnogo kasnijeg vremena. U historiografiji su oko te seobe nastale različite kombinacije koje nema smisla navoditi. Bez obzira na razna nagađanja, kamo se mitropolit zaprovo preselio, to se – po onomu što je dosada pisano – dogodilo svakako prije 1589.« ⁸²

Zapovjednik Slavonske krajine Vid Halek je još 21. listopada 1587. javio štajerskom zemaljskom odboru da su još prošle 1586. godine najodličniji kalauzi i harambaše, a među njima i knez Ivan Peašinović iz Pakračkog sandžaka izrazili želju da sa ženama i djecom te imetkom presele iz Osmanskog

⁷⁴ D. Kašić, Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1988., str. 56, 141.

⁷⁵ E. Fermendžin, O. Rafo Levaković i Vlasi u Hrvatskoj g. 1641., Starine, knj. 20, Zagreb 1888., str. 23.

⁷⁶ J. Šimrak, De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII., vol. 1, Zagreb 1926., str. 62, 63.

⁷⁷ S. Dimitrijević, Građa za srpsku istoriju iz ruskih arhiva i biblioteka, Spomenik Srpske kraljevske akademije, 53, Beograd 1922., str. 202.

⁷⁸ R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu Pakračkom, str. 57.

⁷⁹ D. Kašić, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, Beograd 1996., str. 317.

⁸⁰ E. Zöllner, T. Schüsssel, Povijest Austrije, Zagreb 1997., str. 142.

⁸¹ D. Kašić, Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji, Beograd 1996., str. 317-318.

⁸² F. Moaćanin, O nekim problemima iz historije Vojne krajine I. (Povodom rasprave dr Miše Semjana, istorija Krajišnika i kućne zadruga u ratnoj državi), Historijski zbornik, god. XVII., Zagreb 1964., str. 354.

Carstva »u kršćanstvo«. Prije 14 dana krenuli su harambaše sa svojim ljudima iz Požeškog i Pakračkog sandžaka pod izlikom da će se iseliti u Koppan ili Stolni Biograd. No, nisu se iselili tamo već su prešli granicu i došli u Koprivnicu. Oni su imali mnogo stoke, a posebice konja. U okolici Koprivnice su se nastanili Andrija Dijaković, Stipan Bošković, pop Gregorije, Radoja Radenković, Vujo Radičević, Karan Rakoš i Radivoj Čalić, dok su se u Varaždin uputili Ivan Peašinović, Miljoš od Grahovljan, Vujo Vranešac, Vuica Daničić, Rajko Dijaković, Vučeta Tepac i Milan Katalenić.⁸³ Iz ovoga bi mogli zaključiti da se većina Vlaha naselila u podjednakom omjeru u okolice Koprivnice i Varaždina. Uz to je zanimljivo da se u okolice Koprivnice sa vlaškim stanovništvom doselio i pop Gregorije što jasno ukazuje na to da su Vlahe, uz svjetovne vođe predvodili i pravoslavni svećenici.

U dosadašnjoj historiografiji je težište bilo usmjereno na istraživanje pravoslavnog doseljavanja krajem 16. stoljeća. Aleksa Ivić pokušao je marginalizirati važnost doseljavanja pravoslavnog stanovništva u savsko-dravsko međurječje prije kraja 16. stoljeća. Prema njemu: »ogromna većina Srba na varaždinskoj granici doselila se posljednjih godina 16. stolecja, od 1597. do 1600. godine. Seobe Srba pre i posle ovog vremena nemaju jačeg značaja, jer se radilo samo o neznatnom broju ljudi.«⁸⁴

Treba imati na umu da su sve uskočke vojvodske obitelji iz Štajerske nestale krajem 16. i početkom 17. stoljeća. Bidermann smatra da je to bilo zbog toga što je većina odraslih muškaraca iz tih obitelji izginula u ratnim operacijama u Slavonskoj vojnoj krajini, a supruge i djeca su se ostavši bez zaštite među susjedima druge vjere, koji ih nisu trpjeli zbog povlastica, preselili u krajeve gdje su osjećali da će biti sigurni.⁸⁵

U to je vrijeme i sama država, a naročito nakon tzv. Bručke libele 1578, nastojala habsburško-osmansku granicu pomaknuti što više na istok od Koprivnice, Križevaca i Ivanića. Zbog toga su poduzimane mjere da se Slavonska krajina što gušće naseli i što bolje vojno osigura, a Dvorska komora još je 31. srpnja 1570. predložila da se svi najamnici koji su bili naseljeni u Štajerskoj presele u Slavonsku krajinu. Radoslav Grujić piše: »I ceo rad državnih vlasti kretao se dalje u tom pravcu; pa su zaista i preseljeni u Krajinu svi uskoci, osim onih koji se naseliše kao kmetovi po raznim vlasteoskim dobrima. Veći deo uskočkih vojvodskih porodica preseljenih u Krajinu održao se do danas, pa im potomci, u većem ili manjem broju, žive još većinom oko onih starih krajiških gradova Ludbrega, Koprivnice, Križevaca i Ivanića, gde su im i njihovi preci kao krajiške vojvode sa svojim četama stalno boravište imali.«⁸⁶

⁸³ R. Lopašić, Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka iz štajerskoga zemaljskoga arhiva u Gradcu, str. 54.

⁸⁴ A. Ivić, Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stolecja, Naselja i poreklo stanovništva po arhivskim dokumentima, knj. 21, Srpski etnografski zbornik, knj. 36, Subotica 1926, str. 5. Doduše, Aleksa Ivić na str. 16 spominje da su prvi znatniji »srpski pribezi u austrijskoj Slavoniji« bila braća »Jovan i Plavac Margetić sredinom 16. veka, zatim braća Aleksa i Dojčin, koji se s njima doseliše, nastanjene su u Štajerskoj, u okolini Ptuja i Maribora.« Zanimljivo je da Ivić ne spominje srpsko doseljavanje u 15. stoljeću.

⁸⁵ H. J. Bidermann, Die Serben-Ansiedlungen in Steiermark und im Warasdiner Grenz-Generalate, str. 48 itd.

⁸⁶ R. Grujić, Srpsko-hrvatsko naseljavanje po Štajerskoj, str. 121-122. »Tako na pr. Vrankovići, koji se pre pojave njihove u Štajerskoj pominju kao uskoci u Senju 1540. g., a dve godine docnije kao kranjski uskoci u službi štajerskoj, žive i danas u potomcima svojim po selima oko Ludbrega i Križevaca, i slave Sv. Nikolu kao Krsno Ime. Ratkovići i Novakovići, koji su također bili senjski i žumberački uskoci, nalaze se i danas oko Koprivnice, Križevaca i Ivanića, a slave Sv. Stevana, Sv. Nikolu i druge. Vukmirovića i Ožegovića ima još nekoliko pravoslavnih porodica oko Koprivnice; a Sladojevići se nalaze oko Ivanića, gde ih je iz Štajerske preselio vojvoda Đorđe, koji je 1572. g. dobio austrijsko plemstvo za mnogobrojne zasluge na bojnim poljima, a 1597. g. pao u tursko ropstvo. Bakoši su se izgubili iz ovih krajeva ili se možda nalaze gdegod oko Koprivnice kao rimokatolici za koje nemam podataka (...) Margetići također žive u još u starom Varaždinskom Generalatu ili Slovinskoj Krajini, a ima ih i pravoslavnih i rimokatolika. Pravoslavni stanuju najviše oko Belovara, te su i danas napredni i poduzetni ljudi. Drobnjaka ima u tom kraju samo još u Vel. Pisanici; a Mišljenovićima, od kojih se Radola i Raić pominju i kao vojnici u četi vojvode Plavše Margetića 1555. g., nisam mogao da nađem potomka među današnjim pravoslavnim stanovništvom u granicama stare Slovinske Krajine, ali ih ima nešto istočnije po selima u blizini Ilove, gde se nalazi nekoliko kuća Mišljenovića sa raznim krsnim imenima. Nije pouzdano ali je vrlo verovatno, da je većina ovih vojvodskih porodica naših poreklom iz Bosne i Hercegovine, gde ima po 2, 3 pa i 8 i 12 sela i zaseoka, koji nose njihovo ime, a nemaju u sebi uvek i porodice istoimene sa nazivima sela. Uz to, i put njihov u Štajersku preko Kranjske i zapadne Slavonije upućuje nas na jugozapadne oblasti naše kao prvu postojbinu njihovu. Ali, i ako su ove vojvodske porodice napustile Štajersku i nema im više gotovo ni traga po negdašnjim njihovim staništima, ipak u

Fedor Moačanin smatra da je na dijelu slavonskog krajiškog područja sredinom 16. stoljeća doseljenih Srba bilo relativno mnogo, odnosno »prema broju vojnika možemo zaključiti da ih sigurno nije bilo manje od 1000 duša« samo na području između Ludbrega i Koprivnice.⁸⁷

Sredinom 16. stoljeća je čitav prostor između Jadranskoga mora i rijeke Drave branilo oko 4000 vojnika.⁸⁸ Ako je procjena od 1000 duša Fedora Moačanina točna, to bi moglo značiti da je među njima bilo oko 200-300 vojnika, što je 5-8% svih vojnika na području između Jadrana i Drave. No treba istaknuti da su oni istovremeno bili koncentrirani na uskom pojasu između Ludbrega i Koprivnice, a njihov je udio tamo ipak nesumnjivo predstavljao nemali vojni potencijal Slavonske krajine.

Moačanin navodi da ranije spomenuti Ivan Margetić, kao ugledni vojni časnik, kako ranije u Osmanском Carstvu, tako i u novoj sredini, očito nije pristao na podložništvo vlastelinstvu. »Zato mu je kralj Ferdinand dao posjed na rijeci Muri u Štajerskoj 1552. godine. Tu je stanovala njegova obitelj. U južnoj Štajerskoj bilo je u to vrijeme nastanjeno više obitelji pobjega iz Turske koji su služili u posadama utvrda na Slavonskoj Krajini. Očigledno se radilo o uglednijim. Ostali su uživali povlašteni položaj vlaha na imanjima hrvatskih plemića, dakako uz pristanak vlastelina.«⁸⁹ Prema tome, dio vlašskog stanovništva već je tada naseljen na vlastelinstvima i posjedima u Slavoniji. Ukoliko bismo prihvatili ovu pretpostavku Fedora Moačanina, mogli bismo zaključiti da su doseljenici imali položaj tzv. »privatnih Vlah«, no to bi trebalo potvrditi ili odbaciti u, vjerujem, vrlo potrebnim budućim istraživanjima društvene strukture slavonskih vlastelinstava i posjeda druge polovice 16. stoljeća. Pri tome valja upozoriti da Ivan Margetić nije dobio »privatnovlaški« status, jer mu je kralj darovao posjed u Štajerskoj.

Od svih uskočkih naselja po Štajerskoj o kojima su se sačuvali dokumenti, najstarije je bilo ono u Veržeju na rijeci Muri. Josip Mal je o tome zapisao: »na zapovest kralja Ferdinanda naredio je, g. 1552., štajerski zemaljski glavar Ivan Ungnad veržejskim građanima da priskrbe Ivanu Margetiću pristojno stanovanje, našto je Margetićevoj ženi i deci ostupio građanin Stepan Kopavšek svoj dvorac pred trgovom.« Mal dalje piše: »Taj prvi posjed Margetić je, koji je živio veći deo svoga života u vojnoj službi na granici, narednih godina znatno raširio pomoću štajerskih staleža, koji su, po želji kralja Ferdinanda, ta kupovanja kod veržejskih građana pospešivali preporučivali »da se sačuva i nastani spomenuti Margetić, koji se, dosada, u kraljevskoj i domovinskoj službi časno, verno i viteški podnašao, kao i druge pribeglice, koje su došle pod zaštitu hrišćanstva.« Kad je umro Margetić, oko g. 1564., nasledio ga je sin Ivan, a ovoga docnije mlađi brat Lazar. Kad su ovoga Turci zarobili, nije se više vratio u Štajersku, već je prestupio u voničku tursku službu, radi čega je nadvojvoda Karlo oduzeo njegovoj obitelji dvorac kod Veržeja, te ga dao, g. 1588., uskočkom vojvodi Nikoli Ožegoviću, koji je godinu dana pre toga, dozvolom vlasti, u društvu Ivana Velikog Miloša iz Crikvene, posetio štajerske uskočke naseobine na Dravskom polju i Veržeju. Možda je Nikola Ožegović, kod tog pregleda, uhvatio zgodu te je zaprosio za uskočki dvorac kod Veržeja, kojeg je morao, pre dovršene druge godine, izručiti barunu Herberštajnu. G. 1555. dozvolio je Ferdinand kupovanje dvora među Ptujem i Mariborom za nastanjenje Uskoka. Najverovatnije je da su ih prvotno kanili nastaniti na zemljištu Vodogaj, gde je imao svoj dvorac mariborski građanin Krištof Vilenrajner. Bilo je svega skupa jedva sedam kmetija, koje su bile podložne žičkom samostanu. Zato što je to bilo premalo, kupili su štajerski staleži, dne 9. decembra 1555., za 425 funti fen. Od Sigismunda Galera dvorac više Ptuja, koji su docnije uopšte zvan »uskočki« (...)⁹⁰ Ta doseljavanja su podupirali unutarnjoaustrijski zemaljski stanovi i zemaljski knez. Početkom 16. stoljeća je prevladalo uvjerenje da bi bilo uputno pri obrani iskoristiti bjegunce s osmanskog teritorija.⁹¹

svima tim mestima i mnogim drugim po Štajerskoj nalazi se često vrlo znatan broj porodica čija prezimena jasno ukazuju na njihovo srpsko-hrvatsko poreklo.«

⁸⁷ F. Moačanin, Iz starije povijesti Srba str. 137-138.

⁸⁸ D. Roksandić, Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana, str. 22.

⁸⁹ F. Moačanin, Iz starije povijesti Srba str. 137-138.; A. Ivić, Srpski doseljenici u Slavoniji oko sredine XVI veka, Zbornik radova posvećen Jovanu Cvijiću, Beograd 1924., str. 439; R. Grujić, Spomenica o srpskom pravoslavnom Vladičanstvu Pakračkom, 1930., str. 15.

⁹⁰ J. Mal, Uskočke seobe i slovenske pokrajine, Beograd 1924., str. 84.

⁹¹ I. Voje, Migracijski procesi u slovenskom prostoru u turskom obdobju (16. do 18. st. letje), Zgodovinski časopis, 46, Ljubljana 1992., str. 324-325.

Posebno je zanimljiv popis iz 1542. godine koji jasno ilustrira u koja su se sela doseljavali pridošlice s jugoistoka (neovisno od njihovog etničkog podrijetla), a moguće je izračunati i njihov udio u ukupnom broju popisanih u Štajerskoj. U 19 sela u Ptujskom polju tj. prostoru između Ormoža i Ptuja uz rijeke Dravu i Pesnicu, popisano je 265 osoba, a s prezimena koja ukazuju na doseljenike s jugoistoka je popisano 56 takvih osoba ili 21,1 posto odnosno približno jedna petina.⁹²

Na slična doseljavanja ukazuje niz prezimena koja su zabilježena u brojnim ranonovovjekovni izvorima od kojih ću donijeti tek nekoliko primjera. Podatci iz popisa od 1572., 1655. i 1705. mogu približno ilustrirati udio doseljenika s jugoistoka u Ormož, koji je između kraja 16. i početka 18. stoljeća iznio između četvrtine i petine.⁹³ Taj se udio slaže s uzorkom od 19 sela na Ptujskom polju.

I u Dravskom polju su vlastelini doseljavali ljude s jugoistoka. U nekim selima su doseljenici dominirali. Draženovci su bili 100 posto naseljeni s doseljenicima hrvatskog i srpskog podrijetla, Pongerci, Prepolje i Trniče su imali 2/3 doseljenika s jugoistoka, a Spodnje Rače, Podova, Brezula, Marjeta, Gerečja Vas i Putjsko Pobrežje polovinu doseljenika. Spodnje Pleterja, Župečka Vas i Boršt su imali 1/3 doseljenika, Bohova, Miklavž, Požeg, Črešnjevec, Stražgonjci, Dragonja Vas i Zgornje Pleterje oko 25 posto, a Cirkovci oko 20 posto.⁹⁴ U trećini sela je moguće uočiti doseljenike koji su bježali pred Osmanlijama, a popisano je oko 150 doseljeničkih obitelji koje su predstavljale udio od 12,5 posto ukupnog broja stanovnika Dravskog polja, što je znatno manji udio od Ptujskog polja pa možemo pretpostaviti kako se s udaljavanjem od istočne granice Svetoga Rimskog Carstva smanjivao udio doseljenika s jugoistoka koji su bježali pred osmanskim prodorima, a među kojima su se očito nalazili i oni u vlaškom statusu, a bili su pravoslavni.

U ovom tekstu autor na temelju neobjavljenih i objavljenih izvora te literature razmatra procese najstarijih srpskih naseljavanja u Podravini, koja su započela u prvoj polovici 15. stoljeća. Čini se da su ti doseljenici ostavili traga u govoru područja (novoštokavština) koje su naselili, a sjećanja na njihovo doseljavanje predstavljaju prezimena koja postoje do danas. Pojavom manastira Lepavine, po predaji osnovanog sredinom 16. stoljeća, u Podravini se organizacijski utemeljuje Srpska pravoslavna crkva, iako je njenih pripadnika (pa i svećenika) na ovome području bilo i u 15. stoljeću. Manastir Lepavina nije osnovan slučajno jer se njegovo osnivanje vremenski podudara s naseljavanjem prvih vlaških zajednica na širem prostoru. Iako nema kontinuitet djelovanja, manastir Lepavina predstavlja jednu od najzapadnijih organizacijskih jezgri srpske pravoslavne crkve između Jadranskog mora i rijeke Drave.

SUMMARY

The author on the basis of published and unpublished sources and literature examines the processes of the oldest Serbian settlement in Podravina, which began in the first half of the 15th century. It seems that these settlers left their mark in the speech areas that are inhabited, and the memories of their immigration are names that exist to this day. The research involved the migration of the Serbian population in the 16th century. Part of the information relates to the early history of the monastery Lepavina.

⁹² V. Bračić, Ptujsko polje v luči imenjskih cenitev iz leta 1542., Ptujski zbornik IV, Maribor 1975., 236-249.

⁹³ B. Golec, Ormož v stotletih mestne avtonomije. Posedna, demografska, gospodarska, socialna, etnična in jezikoslovna podoba mesta ob Dravi 1331-1849., Ljubljana 2005., 133-179.

⁹⁴ J. Koropec, Imenjska cenitev leta 1542 in Dravsko polje, Ptujski zbornik IV, Maribor 1975., 198.